

LŐRINC PÉTER:

Együtt vagy külön utakon...

A reakció nem válogatja eszközeit, fegyvereit — az ősi fegyvertárban. A *divide et impera* (oszd meg, veszítsd össze és uralkodj az egymással torzszalkodók fölött) elve sem egészen újkeletű már; a Habsburg-reakció is évszázadokon át alkalmazta, éppen magyart és szerbet is úszítva egymás ellen. Persze csak növelte ilyenkor a bajt, ha a magyarok, ha a szerbek nem néztek idejében a kulisszák mögé, ha nem vettek idejében észre, hogy idegen érdekek védőivé váltak és már-már az öngyilkosság peremére kerültek.

Voltak és vannak más fegyverek is az ősi fegyvertárban. De nem érdemes elmélkedni e fölött, amikor éppen egy ilyen kisebbfajta fegyvertár elött állok. Ez van kiírva homlokzatára: »Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerhöchsten Manifeste und Proklamationen...« Azaz: »A Magyarország részére kibocsátott legmagasabb manifesztumok és kiáltványok gyűjteménye...« Hivatalos kiadás... Umfassend den Zeitraum vom 22 September 1848 bis 31 Dezember 1849. — 1850. — Ofen, aus der Universitäts-Buchdruckerei«. Magyarul: »Az 1848 szeptember 22-től 1849 december 31-ig terjedő időszakaszt öleli fel. — 1850. — Buda, az egyetemi könyvnyomdából.«

Hát itt természetesen minden népnek megadja a császári kegy az egyenjogúságot, habár aztán még a gyűjtemény végső darabjaiból magukból is kiderül, hogyan kell értelmezni a császár kegyét. Mert ezekben már arról van szó, hogy az »eddiggi Bács-Bodrogh, Torontál, Temes és Krassó megyék, meg a szerém megyei rumai és iloki járások együtt és ideiglenesen »A szerb Vajdaság és temesi Bánság« élnevezés alatt külön közigazgatási területet fognak alkotni... amely közvetlen a Minisztérium (bécsi) alá fog tartozni...« Őfelsége egyúttal kinevezte persze ideiglenes országtövét Mayerhofer von Grünbühl vezérőrnagyot, osztrák császári tisztet és konzult... (256. oldal). Természetesen fenntartja azért magának Őfelsége a jogot ahhoz is, hogy később másképp rendezze Vajdaság ügyeit, és intézményeit, hasonlóan a többi császári örökös koronátartományok intézményeihez. Azaz ahhoz — hogy egyszerűen császári, osztrák örökös koronátartományt csináljon az »önálló« szerb Vajdaságból, hogy azt egyebek között esetleg más koronátartománnyal egyesítse is. Hogy a szerbek megtisztelő elismerésnek tartásák ezt a Vajdaságot, Őfelsége »Unserem kaiserlichen Titel den eines »Gross-Wojwoden der Wojwodschafft Serbien« beizufügen...« azaz császári címéhez hozzáilleszti a szerb Vajdaság Nagy-

vajdájának címét is, (Függelék 41. old.) míg Mayerhofer, esetleg később talán egy-egy szerb vezetőember is, csupán »den Titel eines Vizevojedon zu verleihen«, csupán a vicevajda címet kaphatja. Így ismerte el a császár a szerbek érdemeit 1848—49 folyamán. Felvette a Jeruzsálem királya cím mellé a szerb nagyvajda címet is.

Szükség volt pedig a segítségre, az oroszok segítségére is. Az oroszoknak is az lett volna a szerepük, mint már azelőtt sok más népnek, hogy megvédjék a magyarokat a magyarok ellen, hogy felszabadítsák a magyarokat a magyar zsarnokok uralma alól. Mint felszabadítók érkeznek — az osztrák császár hívására — az oroszok és Haynau — a »népbarát« meg is követeli a magyaroktól, hogy úgy fogadják az oroszokat, mint jóbarátokat. Olyan jóbarátot, aki csak azért jött, hogy a hazátpusztító háborúnak minél előbb véget vessen. (»dem Eure Fluren verheerenden Kriege schnell ein Ende zu machen.«) Azért maga Paszkievics, az orosz parancsnok sem volt még egész biztos abban, hogy baráti fogadtatásban lesz-e része Magyarországon és kiáltványához ezt is hozzáteszi: »Az orosz hadsereg nem mint ellenség lép országotok területére; királyotok hívására teszi ezt. Ha ti mégis, mint ellenséget fogadnátok, megfogjátok érezni vakmerőségetek következményeit« (»so werdet Ihr die Folgen einer solchen Vermessenheit empfinden.« 91, 95. oldal) Nem ellensége a magyarságnak Haynau, a bresciai hiéna, a magyar hóhér sem, mint ezt 1849 július 9-én önmaga bejelenti. Nem fogja visszaállítani a feudalizmust és jobbágyi szolgáltatásokat, meg fogja fizetni a jószolgálatokat és főleg, mint barát jön be az országba, hogy a közös szerencsétlenség okozóit és az elvakult félrevezetetteket megbüntesse. A népet »titeket azonban, mint testvért, jóbarátot mindenütt védeni és oltalmazni fogunk.« (»Euch als unsere Freunde und Mitbrüder überall schützen und verteidigen werden.« 124. oldal). Szóra sem érdemes azután az, amit egyik kiáltványában mond Haynau, hiszen csak azokat sorolja fel, akiket meg fog büntetni, csak oly szelid kitételeket használ, minthogy porrá égeti azokat a helységeket, amelyekben akadnak olyanok, akik a császári vagy orosz cári csapatoknak bárminő károkat is igyekeznének okozni (1849 július 1—6. §. 107. oldal).

Nem is csoda, ha törvényen kívül helyezik az országot és népét. Ha ez a nép nem akarta, egyebek között, hazája gazdasági érdekeit alárendelni a habsburgi gazdasági érdekeknek, ha harcolni akart hazája gazdasági függetlenségéért. Ezért Windischgrätz már 1848 december 29-én törvényen kívül helyezi például Kossuth Lajost, a bizottmány tagjait és az ú. n. kormánybiztosokat is (»Erkläre ich hiemit Ludwig Kossuth, so wie den ganzen Landes-Verteidigungs-Ausschuss... und Regierungs-Commissäre für vogelfrei, 36. old.). Bárki megölheti őket vagy beszolgáltathatja a katonai hatóságoknak. Nos, tudjuk; senki sem cselekedte ezt meg. A nép nem Windischgrätz oldalán állott. Talán azért mondja a kiáltvány végén a marsall, hogy földdel teszi egyenlővé azokat a helységeket, amelyekben akadnának olyan vakmerők, akik az osztrák csapatoknak ártani akarnának.

Meg volt ennek is az oka-foka. Hiszen még Ferdinánd a császár hivatkozik István főherceghez szóló levelében az osztrák kormány emlékiratára, amelyet különben csatol is a levélhez és amely emlékirat bőven levelet) pénzügyminiszternek szörnyű cselekedeteivel, amelyekkel feltétlenül foglalkozik Kossuthnak az akkori (1848 augusztusában írta a császár a

lenül az volt a célja, hogy legalább is gazdaságilag függetlenítse az országot a Habsburgoktól, habsburgi érdekektől. Nem is beszélünk itt a különböző honvédelmi intézkedésekről, a külön magyar honvédelmi minisztériumról, külön magyar hadseregről, a honvédség felállításáról és arról sem, hogy a magyarok visszahívták a magyar csapatokat az osztrák tartományokból, amely intézkedések pedig mind a különválás felé mutatnak, arra, hogy függetlenségre törekzenek a magyarok. De kell szólanunk azokról a pénzügyi intézkedésekről, amelyek arra vannak hivatva, hogy megalapozzák a magyar gazdasági függetlenséget.

Így például Kossuthék lefoglalták az országban lévő közös kasszába tartozó pénzeszegeket és magyar tulajdonként kezelik most azokat, megszüntetik az osztrák dohányjövedéket Magyarországon és — vámot vetnek ki az osztrák dohányra. Vámot vet ki Kossuth az osztrák gyárak cukrára is, amelyek gyarmati cukornád medvét alakítják át cukorra. Lefoglalták a DDSG (Donau Dampfschiffahrt Gesellschaft, később magyarul DGT, Duna-Gőzhajózási Társaság) magyarországi hajóit és nem kártalanították a társaságot. Saját papírpénzt ad ki a magyar pénzügyminisztérium és nem kíván részesedni az osztrák államadósságban. De ki győzné mind felsorolni azt a sok szörnyűséges, »hazaáruló« intézkedést, amellyel Kossuthék csakugyan kiérdemelték, hogy törvényen kívül helyezték őket. Hiszen ez a függetlenségi törekvés oly messzire megy, hogy már »einen Külügy-miniszter« is »csináltak« (machen), aki az osztrák örökös tartományokkal szemben képviselné a hazát. Rettenetes! Magyarország és Ausztria — külső országok és diplomáciai viszonyban állnak egymással, ahelyett, hogy mint évszázadok óta volt, Magyarország a Habsburgok egyik örökös tartománya lenne (10—14. oldal, Függetlenség).

Az igazság az, és ez köztudomású dolog, hogy Petőfiék forradalmi demokraták és szocialista utópisták voltak, Kossuth pedig teljesen a polgári liberalizmus vizein evezett. Később is, Angliában, a Coldenek, a »freetrader«-ek, a szabad verseny hívei voltak legjobb politikai barátai és segítőitársai. De ezek után igazán nem fogunk elcsodálkozni rajta, hogy a Habsburgok kiáltványai egyszerűen Kommunistáknak nyilvánítják Kossuthékat és idegen, szedett-vedett csőcseléknek. Ha egyszer a gazdasági függetlenségre, sőt később már a politikai függetlenségre is törekednek és egyszerűen lefoglalják, egyebek között, a »Habsburgok pénzét«. Különben ez sem újszerű előttünk, hallottunk már ehhez hasonló vádaskodást máskor is, másszor is. Windischgrätz intézi a kiáltványt »Magyarország lakosaihoz« és pedig már 1849 március 11-én, amikor a Habsburgok már rákényszerítették az új »alkotmányt« az »örökös tartományok« népeire, ha azok nem is fogadták azt szívesen.

Az első sorok szóról-szóra így hangzanak:

»Az ügy amelyért a lázadók küzdenek, nem a haza ügye, nem a nemzet ügye.«

»A lázadók nyíltan a forradalmat és a kommunizmust képviselik.«

»Olyan emberek küzdenek érte, akiket már Európa minden országa száműzött.«

»Az emberi társadalomnak ezt a söpredékét gyűjtötte össze a lázadó Kossuth a haza áldott földjén.«

»A legfőbb vezetők egytől-egyik külföldiek...«

.....

»Magyarország lakosai! A lázadás vezérei nemcsak Magyarországot, de — cinkosaik segítségével és velük kapcsolatban — lehetőleg egész Európát az anarchia állapotába akarják sodorni...«

.....
»Gróf Szirmai István már áthozott a cs. kir. hadseregbe (császári-királyi-Habsburg hadsereg) egy zászlóalj önkéntest. Öfelsége ezt a hazafias cselekedetet már kegyeskedett azzal jutalmazni, hogy cs. kir. őrnaggyá és zászlóalj parancsnokká nevezte ki Szirmait. Bár akadna Magyarország minden részén minél több utánzója e cselekedetnek.« (76—77. oldal).

Ilyen szemenszedett hazugsággal, rágalmozással igyekezett Windischgrätz árulókat verbuválni. Neki sem sikerült. Szirmai példája vagy Jósika példája, — aki Jelasic kinevezését sürgette a kamarillánál, — nem ragadta magával a népet, nem ragadott magával egyszemélyeket sem. Így történt azután, hogy a mozgalom bukása után is, Világos után is, akadt még dolga Haynaunak, akadt dolga alvezéreinek. Egyebek között Vajdaságban is, ahol akkor már Ferenc Jóska volt a nagyvajda és Mayerhofer a »vice«. Legalább is erről tanúskodnak a következő falragaszok, következő »Kundmachung«-ok, értesítések. Az egyiket Becskerekéről keltezte Mayerhofer, a »vice« 1849 szeptember 3-án. A másikat szintén ő adta ki, az alvajda, de Zomborban és szeptember 13-án, mert míg az első Torontál népéhez, az utóbbi Bácska lakosságához szólott.

Az első még virágnyelven beszél. Erőszakoskodásokat, útonállást, betöréseket, gyújtogatásokat emleget, ezek részére helyezi kilátásba csupán a rögtönítélő bíróságot és a kötél általi halált (156. oldal). A másik már kénytelen nyiltabban színt vallani. A bűnlistát megtoldja, gyilkosságokkal is, de mindehhez hozzáfűzi a következőt is »dann Auflehnung gegen die gesetzliche Regierungsgewalt und Anmassung der gesetzmässigen Autorität, wodurch... Massregeln vereitelt werden...« (160. oldal Magyarul így hangzik az igen érdekes új — politikai — bűnlista: »azután ellenszegülés a törvényes kormánnyal szemben, a törvényes tekintély magára átruházása, ami által... intézkedéseink meghiúsulnak.«). Ezek után nem fogunk csodálkozni, hogy kötél általi halált helyez ez a falragasz is kilátásba, amelyet az ostromállapot rögtönítélő bírósága minden tétovázás nélkül mond ki és azon sem, ha hozzátesszük, hogy a megbízott Latinovics és Karácsonyi nagybirtokosoknak valószínűleg akadt teendőjük. Úgy látszik, a vajdaságiaknak sem tetszettek az új állapotok, ők sem voltak megelégedve az »elismeréssel«, amelyet azáltal nyújtott nekik a császár, hogy felvette a nagyvajda címet. A bácskaiak inkább igyekeztek volna »átruházni magukra a törvényes tekintélyt«, igyekeztek volna átvenni a hatalmat a császártól és generálisától.

A szerbiai politika is, mint tudjuk, a vajdasági szerbek mellett, a bécsi udvar mellett foglalt állást. Annál inkább érdekelhet bennünket az akkori Szerbia belügyminiszterének, a hírneves Garasanin Ilijának legbelsőbb, legintímesebb véleménye a Habsburgokról és azok embereiről, Rajacsicsról, Mayerhoferról, Jelasicről vagy azok ellenfeleiről, mint például egyidőben Sztratimirovicsról, az akkori »népi tábornokról«. Négy szemközti beszélgetések mellett, levelei nyújtják valakiről a legbensőbb, legintímesebb képet. A magánlevelek már-már szinte elérik a párbeszéd intimitását. Belső, befelé forduló életet élő embereknél, a betű embereinél a levél többet mond,

többet árul el, mint a hangos szó. Garasanin ugyan nem annyira a betű, mint inkább az akciók és az élő hang embere volt, levelei mégis új megvilágításba helyezik a bécsi udvart és politikáját. Szívből utálja a Habsburgokat lám az is, aki egyelőre még szövetségesük és segítőtársuk, aki egyelőre még kénytelen a megkezdett úton, a Habsburgok útján haladni. Garasanin megveti és gyűlöli a bécsi udvart, fél is egyúttal tőle és miközben még a magyarok ellen harcol, már gondol arra is, hogy eljöhet az idő, amikor talán éppen a magyarok oldalán fog állani a Habsburgok ellen folytatott harcukban. Ezek az intim elgondolások teszik olyannyira érdekessé, szinte érdekesítővé a most megjelent könyvet, amely Garasaninnak 1839—1849 között írt leveleit közli (»Prepiska Ilije Garasanina. Knjiga I. 1839—1849. — Beograd, 1950«, — A Szerb Tudományos Akadémia kiadása).

Garasaninról tudott, ismert az is, hogy a kossuthi emigráció leginkább benne bíz, leginkább tőle várja a baráti segítséget azt, hogy mint szövetséges társ a magyarság mellett fog harcolni a Habsburgok ellen, Magyarország függetlenségéért, tudva, hogy ezzel elősegíti egyúttal a szerb és délszláv függetlenség ügyét is. Kossuth maga is »Irataim«-ban számos helyen hivatkozik éppen Garasaninra (1859—1862), arra az államférfira, aki 1848-ban még a magyarok ellen küldte a szerbiai önkéntesek seregét. Ezért is érdemes és érdekes foglalkozni Garasanin leveleivel, akkor is, ha ezúttal még csak azok első kötetét kapjuk kézhez, ha ezúttal még nem is ismerkedhetünk meg azokkal a levelekkel, amelyeket külügyminiszter korában, általában a kossuthi emigráció korában írt.

Garasanin nincs 1848-ban a nép oldalán. Látja mégis, hogy a nép a maga érdekeinek megvalósításáért kelt fel, saját szabadságáért harcol, ha ki is használják ezt a harcot a Habsburgok a maguk céljaira. »De a velünk határos Osztrák Monarchia népe úgy megkavarodott, hogy minden városban, azokban is, amelyek közvetlen határainkon fekszenek, igen nagyfokú nyugtalanság (nem ir: többet jelent a nyugtalanságnál, lehet mozgalom, zendülés is) jelentkezik. Ez a nép már mindenütt leváltotta eddigi hatóságait és más hatalmat helyezett helyükbe, olyan személyek közül, akiket a nép maga, a maga kebeléből, választott meg és akik most nem függnek a császári igazgatástól, hanem a néptől.« Ezeket írja Garasanin mint belügyminiszter a kerületi főnökhöz intézett körlevelében — (még március 18-án 140. oldal).

Már a március 18-iki levélben élesen megkülönbözteti Garasanin az udvart a néptől. Ez a megkülönböztetés még határozottabb egy Szimicshez intézett levelében, amelyet 1848 októberében ír. Suplyikácról van benne szó, akit a májusi gyűlésen vajdának választottak és aki mindaddig az olaszok szabadsága ellen harcolt és most Vajdaságba érkezett. »Meggjött, — mondja róla Garasanin, — de nem mint vajda, hanem mint olyan, akit azért küldtek, hogy a szerbeket támogassa a magyarok ellen és ha majd visszazerezték Vajdaság határait, akkor a császár mindent egyszerre jóváhagy és megerősít számukra. Mindebből semmi mást sem lehet látni, mint azt, hogy az udvar a bán (Jelasics) és a vélt vajda segítségével helyre akarja állítani a régít (rendet)«. Ezek után megemlíti Garasanin Lamberget, Latour esetét, a népi megmozdulásokat Pesten és Bécsben és hozzáteszi: »Mindennek csupán az az oka, hogy megkísérlik visszatérni a régi (rendszerre)... Sokat tett az udvar kockára ezekkel a kísérletekkel, ily

felizgatott népek közepette. Hiába nincs helyén már az elgondolása sem a régire való visszatérésnek. Elmult már az az idő és végül is hozzá kell fognia már egyszer őszintén az udvarnak ahhoz, hogy közvetítsen az összevesztett népek között, megadva mindegyiknek a magáét... Hát nem lett volna tisztább munka, ha a bán megerősíti határait és a szerbeknek küldött volna azután segítséget, hogy elfoglalják azt, ami megilleti őket? Ez tiszta háború lett volna a két nép szabadságáért, míg (Jelasics) Pest és Győr felé vonulása teljesen leleplezik őt.» (312—313. oldal).

Az udvar embereit, Jelasicsot, Mayerhofert számos helyen támadja és bírálja. Néhány ilyen helyet kiragadunk és ideiktatunk. Szimicsnek írt levelében mondja a miniszter még 1848 augusztus 27-én ezeket is: »Szörnyen hazudik ez a bán. Egyszerűen — hazudik és teljesen az udvar szellemében cselekszik. Sokan kételkednek benne, én azonban nem csupán kételkedem, hanem tisztán látom minden hazugságát és Mayerhofer minden hazugságát is... Röstellem a dolgot, különben ízekre szedném a sok sváb zavarkeltést, amire rájöttem magukból tetteikből és amelyeket semmivel sem lehet megcáfolni... Nincs irányítójuk (a vajdasági szerbeknek) és Sztratimirovicznak, aki ezt a címet viseli, nem akarnak engedelmessékedni, hogy kínos nézni... Mayerhofert és a bánt igen veszélyeseknek ítélem. Igaz ugyan, hogy ők segíthetnek a szlávoknak a magyarok ellen, de ki fogja őket azután megsegíteni a svábok ellen! A legszörnyűbb, hogy úgy látszik minden a svábok javára fog szolgálni és ez roppant nagy szomorúság. Hiszen az udvar még eddig a szerb követeléseket sem hagyta jóvá, de azt híreszteli, hogy állítólag segítséget nyújt, persze mindent a maga tarisznyájába (rakna). Rettenetesen fázom és kétségbe esem az ottani szerbek (sorsán)... **Ha a magyarok becsületesek volnának, még megsza-badulhatnánk ettől a szerencsétlenségtől, de ennek rögtön most kellene lenni.** De innen sem remélek semmi jót és ez hát minden. Már csak az isteni gondviselésben bízom, hogy még meghiúsulnak a bécsi szándékok (poremetiti), különben nagy a baj. Lehet, hogy kuvikmadár vagyok, de ez így van.» (280—282. oldal).

Nenadovicsnak írja Garasanin már 1849 január 12-én. »Verje meg az isten (Bog ubio) Mayerhofert, jobban mondvá a német politikát... Vajjon mit tesz majd Knityanin a Mayerhoferi intrikákkal szemben. A pátriárka (Rajacsics) sokat tehetne, ha akarna, véget vethetne ezeknek az áskálódásoknak, persze itt sincs elegendő energia, amint látom...« Sztratimirovicsról van itt szó, aki harcban áll a pátriárkával. Garasanin elég tisztán látja a helyzetet, mégis azzal végzi elmélkedését, hogy engedelmessékedni kell Rajacsicsnak (356. oldal). Pár nap múlva Szimicsnek ír Garasanin (jan. 22). Ezeket mondja a levélben: »Rukavina tábornok és a pátriárka úr levele, amit az este olvastam fordításban, nagy gyanút ébresztett bennem az udvarral szemben. Különösen az a kifejezés, amely ezt mondja: »...különösen a határőrvidéken, amely minden bizonnyal továbbra is egy és ugyanazon legfőbb hatalom alatt fog maradni stb... A svábok mindenütt ellenségei a népi ügynek és hogy ne történjen a szerbség (akarata) szerint, szívesen fejet hajtanak Rukavina és az udvar eszméi előtt... Egyszóval, köztünk maradjon, minden arra vall, hogy az udvar arra törekszik, hogy becsapja a szerbeket... Egész biztosan sor kerülhet még arra is, hogy a németek a magyarokat használják majd fel a szerbek ellen és ez csak akkor nem következik be, **ha már jóelőre teszünk róla...**

Éppen ezért jó volna, ha a szerb hadsereg nem lépné túl a határvonalat... Szükség van arra is mindenütt vajdaságszerte, hogy minél előbb megalkuljanak a népi bizottságok, ahol még nem alakultak meg és rendeljék magukat alá a karlócai Főbizottságnak, hogy ily módon is terjedjen a szerb hatalom és meghiúsítsuk az udvar mesterkedéseit...» (359—361. o.)

Február 26-án írja Garasanin a szerbiai csapatok parancsnokának, Knityaninnak: »Biztos vagyok benne, hogy be fognak csapni... Okosabb, ha a császár és környezete tudomást szerez róla, hogy ön az ottani szerb népet segíti, nem pedig az udvart, ha pedig az udvar is megtalálta benne a számítását, tulajdonítsa a véletlennek, nem a mi szándékunknak. És így jobb, hogy a szerb népet fel lehessen használni az ön érdemei folytán a császár ellen, nem kíván a császár a nép ellen, amely bizonyára fel tudná ezt használni. (kissé zavaros az eredeti szöveg, amely így hangzik: »... i po tome bolje je da se može narod Srbski vašom zaslugom protivu cara poslužiti, ne želi Car protivu naroda, koji bi sigurno to znao na polzu upotrebiti«) ... különösen most, amikor a császár... oly pimaszul (podlo) bánik a néppel... Amikor a császár nem akarja elismerni népének annyi véres áldozatát, hiszen már több ízben, de különösen most a végső pusztulástól mentette meg... Mayerhofer kétszínű (dvojezičan), hol a szerbek ellen, hol mellettük nyilatkozik...» (370—371. oldal).

1849 április 29-én ezeket írja Garasanin Knityaninnak: »Látja-e, hogy pusztul Bánát? Azt hiszi a magyar erő teszi ezt? Én úgy látom nem, hanem inkább is az udvari-Mayerhoferi politika...» Az udvar a szlávok ellen is harcol, nemcsak a magyarok ellen és még az orosz segítséget is felhasználja erre a célra, a szabadság eltiprására. »Ebben támaszkodhat az orosz ígéretre, hiszen tudja, hogy mostantól fogva a háború a szabadság ellen is folyik majd és ez az orosz érdekeknek igen-igen (sasvim mlogo) hízeleg... Mayerhofer nem bánná, ha még is maradnának a magyarok, csak azt a szót »nép« ne hallja többé...» (391—392. oldal).

1849 június 30-án újból Knityaninhoz intézett levelében mondja Garasanin: »Hiába, az volna helyénvaló, **hagyni a magyarokat, hadd írtság ki a haszontalan sváb népséget (svet)**, amely megmérgezi a népeket, s azután velük (a magyarokkal) állni ki a harcra. Ez legalább tiszta munka volna. Nép harcolna nép ellen, nem pedig gyávák hősök ellen... Ismert dolog, hogy Mayerhofer és Pancsova kölcsönösen gyűlölik egymást...» (422. oldal). Így gondolkodik Garasanin a németekről, svábokról, ahogy ő mondja néha, azaz a Habsburgokról és exponenseikről. Mégis — kitart politikájuk mellett. Talán csak azért, amit mond is egyik levelében, Petronijevics Ávrámnak. Ezeket mondja benne például: »De akárhogy is áll a dolog, most már nem vonhatjuk ki magunkat (natrag povući), tegyen bármit is a diplomácia. Beálltunk a sorba (u delo ušli) és folytatnunk kell az ügyet.« (1848 szept. 10. — 295. oldal). Garasanin egyelőre folytatja hát a dolgot és csak leveleiben ír a császár ellen. Külömben még ott áll az oldalán. Ezért elítéli Sztratimirovics magatartását, aki néha tovább megy a pátriárka ellen és az udvar ellen, mint azt Garasanin jónak látja. Így ír például Knityaninnak 1848 szept. 17-én. »Értelmetlen és a népi ügyre kárhozatos minden ellenszegülés a császárságnak, amely láthatólag megvédi és megsegíti a népi ügyet az elnyomó és üldöző magyarokkal szemben...» (302. oldal). Elítéli Sztratimirovics gőgös és fennhéjázó viselkedését, hiszen úgy jár-kei, mintha akkora erő állana mögötte, hogy bátran

felvehetné a harcot, mind a magyarok, mind Windischgrätz ellen. Roppant könnyelmű, kockára tesz mindent és éppen akkor, amikor nagyon is óvatosnak kell lenni és vigyázni arra, hogy a császárt, annak haragját magunkra ne zúdítsuk. »Természetes, hogy meg kell védenünk érdekeinket, de nagyon okosan, semmi esetre sem ellenségekppen, forradalmi módon. Mert, uram, a németek igen ravaszak...« (347—348. oldal). Garasanin különben sem forradalmár, azonkívül úgy látja a dolgokat, hogy a császár és a cár szövetsége győzedelmeskedni fog a magyarok fölött és ezért is ki kell már tartani a megkezdett úton.

Azért különbséget tesz a császár és a cár között, habár, amint láttuk, az a véleménye a cárról is, hogy a szabadság ellen harcol. Mégis azt írja a fejedelemnek, Karagyorgyevics Alexandar knéznek, 1849 április 2-án, amikor a császár őt kitüntette: »Tekintve, hogy a rendjel... elfogadása olyan értelmet adhatna testvéri politikai részvételünknek az Ausztriában lakó szerb nép oldalán, amely semmi esetre sem egyezne azokkal a törekvésekkel és indokokkal, amelyek engem ebben irányítottak... és ez igen kellemetlen következményekkel járhatna... belpolitikánkban, — így nem vagyok abban a helyzetben, hogy elfogadjam...« (377—378. oldal). A liberális ifjúság ellenzéki magatartása is hozzájárulhatott tehát ahhoz, hogy Garasanin visszautasította a császári kitüntését. Viszont elfogadja a cári kitüntetést, habár bizonyos gúny csillan meg erről szóló levelében. A knéz is megkapta a Fehér Sas rendjelet a cártól és Garasanin így fejezi be erről szóló értesítését: »... no, most aztán van elég rendjelünk.« (416. old.).

Ír Garasanin néha a magyar vezető emberekről is. Bemét például igen megbecsüli, habár nem is egyezik vele mindenben. Knityanint figyelmezteti egyik levelében Bem hatalmas tehetségére. »Bem ügyességét ön jól ismeri és ha vele kerül most szembe, úgy már tudja, hogy olyan tervben és olyan rajtaütésben lesz része, amilyenben mindedig még soha a háború egész folyamán... Tudja, hogy Bem ellen a legjobb állás sem mindig használ. Emlékezzen csak rá, hogy néha tutajokon is harcol...« (1849 május 6. — 396. oldal). Viszont elítéli Bem kiáltványát Moldva népéhez, amelyben arra hívja fel a románokat, hogy keljenek fel az oroszok ellen. »Bem megőrült, ha nem tudja, hogy a moldvaiakat, a románokat fegyverbe hívni, semmit sem jelent és még örültebb, ha nem tudja, hogy Lüders (orosz) tábornok az Oláhországba visszavonuló magyar sereget lefegyverezte...« (1849 július 22. — 436. oldal).

Ismeri Garasanin némileg a Kossuth-Görgei ellentétet is. Knityaninnak ír erről a kérdéstről 1849 június 23-án. Azt mondja például benne: »Kossuthé az egyik párt, ebben vannak a lengyelek is, és Görgeié a másik. Az elsők az a véleménye, hogy az utolsó csöpp vérig védekezniök kell Ausztria ellen, s ha e célból arra szükség van, **megadnak mindent a többi népek, amit csak követelnek**, mégha rajta vesztenek is. A másik párt viszont azon a véleményen van, hogy meg kell egyezni Ausztriával, a többi (nem-magyar) népek azonban semmit sem kell megadni. Én pedig minderre azt mondom, **hogy mindez már későn jön**, most már ki se fogja őket bármily ügyben is megkérdezni, a teljes engedelmisséget (pokornost) követelik tőlük...« (420. oldal). Csakugyan késő volt már. Mind szerb, mind magyar részről. Legalább is ez alkalommal. A következő évek azonban más politikai irányvonalra, új útra terelték mind a két felet.

És erre a más útra meg volt már 1848—49 folyamán a hajlandóság Garasaninban.

Persze nem barátja ő az »anarchiának«, annak, hogy például a nép, a csapatok maguk válasszák meg az ellenséget, amely ellen hajlandóak harcolni, elítéli a vajdasági szerb csapatok mozgalmát is. Erről több levele is tanúskodik. Milyen mozgalomról is van itt szó? »Uram, — írja Knityaninnak, 1849 április 8-án, — nagy veszély fenyegeti a népet az anarchia részéről. Azt hallom, hogy a zászlóaljok katonái lármáznak a császár ellen és a szerbiaiak ellen és a magyar barátság mellett nyilatkoznak...« Garasanin elismeri, hogy a magyarok politikai és társadalmi szabadságot hoznak, viszont — megszüntetik a szerb nevet, ezért nem barátja ő a katonák óhajtásainak. (Ez a nemzeti politikában bekövetkezett »későn jött« fordulat előtt történt még.) Még mindig bízik azért az udvarban és úgy gondolkodik, hogy éppen ezzel a fordulattal adnának alapot azoknak az udvari törekvéseknek, amelyek a szerb népet végül is kisemmiznék. (379—381. o.)

Persze azért, erről volt is már szó, Garasanin nem bánná, ha a magyarok kiírtanák a népmérgező sváb törekvéseket. Örülne annak is, ha néhány magyar emigráns állandó veszéllyel fenyegetné az udvart. »A magyarok állandó damokleszi kard lesznek Ausztria feje fölött, hogy nagyon el ne bízzák magukat. Azért persze Ausztria továbbra is rágni fogja a népek csontjait, de legalább nagy félelmek közepette. És talán Oroszország sem fogja mindenkor támogatni...« (1849 június 28-án, 422—423. oldal).

Különben már 1849 január 22-én így ír Garasanin Szimicsnek: »... Ha bárhogy is szétforgácsolódnak a magyarok, tanácsolja mégis azt a pátriárkának, hogy ügyesen, titokban keresse barátságukat. Hiszen ezt a népet nem lehet kiírtani és egyetértésükre szüksége van a szerb népnek, úgy látom, a romlott-gonosz németekkel szemben. Nem mondhatom el itt, innen mindazt, ahogy mondani kellene, de ha magam vagyok ott, tudnám és meg is tenném ezt, szóval, ha én vagyok a pátriárka helyén...« (361. o.)

Nem ő volt a pátriárka helyén. Viszont 1859-ben már megtalálta az útját, módját, hogy felvegye a kapcsolatokat Kossuthékkal. Sajnos, levelezésének ez a második kötete még nem jelent meg. Így e tekintetben Kossuthra, az ő »Irataim«-ra szorítkozunk.

Már 1859-ben tervet készít Kossuth arra az esetre, ha Magyarország is beavatkozhat Piemont és az olasz nép háborújába Ausztria ellen. Persze Cavourra és III. Napoleonra igyekszik támaszkodni, idegen csapatok élén akar megjelenni a magyar határon, hogy ezzel bírja felkelésre a magyar népet; reméli, hogy a kalandor III. Napoleon most ez egyszer a népek oldalára fog állani, mert érdeke, a Monarchia megsemmisítését követeli. Persze — nem így volt. Nemcsak Piemont sorkatonasága, de a felkelő olasz nép is harcolt a Habsburgok ellen, Garibaldi is ott volt a küzdők sorában és a császár, aki már 1849-ben is elfojtotta a római nép felkelését, most is hirtelen kiugrott a háborúból, megegyezett I. Ferenc Józseffel, könnyebben találva alapot és békülve meg ezzel, mint a nép uralmával, bárhol is. Így következett el a rövid ideig tartó győzelmes háborúra — Villafranca, a francia-osztrák megegyezés az olaszok — és természetesen magyarok — háta mögött. A nép, az olasz nép, Garibaldi azonban tovább folytatta a harcot és Kossuth most ebben bízott továbbra is. Terveket szót, hogyan és honnan indulhatna meg felszabadító hadjárata, az újabb magyar szabadságharc. Gondol keletre is, Romániára, Moldvára is, onnan

törhetne be egy hadsereg Erdélybe, gondol délre, a Balkánra, Szerbiára, ahonnan a vajdasági rónára hatolhatna be az a sereg, amely hivatva volna fegyvert nyújtani és megadni a jelt a magyar felkelésre. Gondol a horvát vagy dalmát tengerpartra is, ahol partraszállhatna egy hadosztály, hogy átkelve a Dráván és Murán érintkezésbe lépjen a magyar csapatokkal. Mindezek a tervek természetesen csak akkor válhattak lehetségessé, ha a 48-as nemzeti terstvérharcok helyett most közös úton indulnak el és haladnak magyarok, szerbek, horvátok és románok. Így kerül sor arra, hogy Kossuth »követeket« küld Szerbiába is, hogy ott egyengessék az utat, érintkezésbe lépve az Obrenovicsokkal és — Garasaninnal. A vajdasági szerbekkel is Szerbián át igyekszik felvenni a kapcsolatot. Ebben az időben különben Vajdaság szerbjei mind Habsburgellenes beállítottságúak voltak és meg volt a néptömegek nagy egyetértése, amely lehetővé tette az együttműködést a harctéren is. Kossuth így már 1859-ben hajlandó arra, hogy önkormányzatot biztosítson a szerbeknek és igazi Vajdaságot is egyúttal. Beható tanácskozásokat folytatott Obrenovics Mihály fejedelemmel, aki elismerte, hogy a magyar függetlenség szerb érdek is, hogy Szerbia nem tart igényt Vajdaságra, viszont függetleníteni akarja magát a török fennhatóság alól, persze nem orosz segítséggel, mert ez csak névleges függetlenséget jelentene.

Különben Kossuthék leginkább Garasaninban bíznak. Ludvig, Kossuth belgrádi követe egyik levelében 1859 július 13-án például arról ír, hogy ha Lesseps erélyesen lép fel, úgy Garasanin lesz a miniszter, ő pedig a mi emberünk, teszi hozzá. (K. L. »Irataim« Német kiadás, I. kötet, 457. oldal). Különben már Kossuth felhívta utasításaiban Ludvig János követ figyelmét Garasaninra, ugyanakkor, amikor arról is említést tesz, hogy a magyar szabadság és függetlenség elengedhetetlen feltétele a szerb szabadságnak és függetlenségnek is (III. k. 91. ol.). Karacsai, Kossuth konstantinápolyi embere hasonlóképpen nyilatkozik, így egyebek között azt jelenti, hogy Szerbia erősen rokonszenvezik velünk. (III. k. 236. oldal). Objektív körülmények mellett Garasanin betegsége is hozzájárult 1861 elején, hogy Szerbia is passzív álláspontot foglalt el egyelőre a magyar kérdésben (III. k. 288. oldal). Viszont már ugyanez év decemberében az a vélemény válik uralkodóvá, hogy Szerbia hatása igen jótékony. Egyetlen szomszédunk Szerbia, amely a helyzet nagyszerűségét teljesen átérzi. És ezt Garasanin szellemének lehet köszönni leginkább. (III. k. 654. oldal). 1862 elején Kossuth Jósika Miklósnak, a regényírónak, szóló levelében, — aki az európai közvéleményt tájékoztatta a magyar kérdés fejleményeiről, — arról ír, hogy Belgráddal baráti jóviszonyt kell fenntartani és felhívja a figyelmét arra is, hogy valaki utazzon le a szerb fővárosba és értekezzen Garasaninnal a közös ügyekről. (III. k. 675. oldal).

Vajdaság, a vajdasági szerbek kérdése természetesen legalább is ugyanolyan fontosságú, mint a szerb baráti együttműködés maga is. Már 1859 január 20-án írja Szarvady Bixiónak: megvan győződve róla, hogy mindannyian kigyógyultak a múlt tévedéseiből. A szerbeknek sincs rá semminő okuk, hogy elégedettek legyenek az osztrákokkal. (I. k. 134. old.). Éppen ezért hajlandók Kossuthék minden olyan, a legmesszebbmenő követelés teljesítésére is, amely nem sérti az ország területi integritását. Ez a felfogás érvényre jut abban az egyezményben is, amelyet Klapka és Kuza, román fejedelem, kötöttek 1859-ben és amelyet Klapka május 22-iki

levelében közöl Kossuthal. (I. k. 419. és 449. oldal). Nyelvi és közigazgatási vagy kulturális igényekről van itt többnyire szó, mert Kossuth élesen elválasztja egymástól az állam és a nemzetiség kérdését. (I. k. 497. oldal s egyebütt) valamint a nemzet és nemzetiség kérdését is (II. k. 158. o.), mert szerinte más a nyelv és nemzetiség és más a politikai, államalkotó nemzet. Mindazonáltal baráti, testvéri alapon kíván együttműködni a szerbekkel. »Én itt egy szabad nép hallatára, nemzetem nevében, szavamat adom, hogy mi eltemetjük az ellenünk elkövetett vétkek emlékezetét... — tessék el bajtársaink is... akármi nyelven szólnak... ha mit ellenük vétkezheténk. Ne civakodjunk afölött, hogy mik voltunk: egyesüljünk arra, aminek lennünk kell. Mi kinyújtjuk feléjük az igaz testvériség kezét megszerezni az ő szabadságukat: nyujtsák ki ők is kezüket felénk, visszacserezni a miénket. Mindnyájunknak volt valami felejténi, volt tanulni valónk. Én hiszem, hogy megtevének. Okulva a multak hibáin s a jelen szolgaság közösségén, én hiszem az istent, hogy legközelebb... az újjászületés nagy perce egyesülve találand érzelemben, úgymint értelemben, egyesülve találand úgy akaratban, mint cselekvésben a közös jogért, a közös szabadságért.« (Angliai beszédeiből. »Irataim«, II. kötete K. L. válogatott munkái, 123. oldal). És annál inkább, hiszen már 1848-ban meg volt erre a hajlandóság a szerbekben. »Mindjárt első csatáinkban... osztrák katonasággal találkoztunk... később pedig, midőn gyanakodni kezdve, hogy csak amolyan parázsból gesztenyét kaparó szerepre használtatnak fel a bécsi udvar által, a pártütő szerbek hajlamot kezdtek mutatni, hogy velünk kialkuszunk...« (ugyanott, 126—127. oldal).

Külön egyezményt kíván létesíteni Kossuth a határörökkel is, akikről feltételezi, hogy különleges óhajaik vannak, amelyek sajátos helyzetükből fakadnak. Így gondol arra, hogy megszüntetnék katonai különállásukat, hogy tulajdonjogot nyernének birtokaikra, rétjeikre és legelőikre, erdeikre és szántóikra, hogy tehát megszüntetnék teljesen gazdasági, társadalmi és katonai különleges helyzetüket. (II. k. 99. oldal). Sokkal határozottabb különben Klapka e tekintetben. 1861-ben jegyzéket küld az országba és ebben egyebek között ezeket mondja (3. pont). A nemzetiségi kérdést, különösen azonban a horvát egyezmény kérdését mindenáron, szükség esetén a legnagyobb áldozatok árán is, rendezni kell. (6. pont). A szerbeknek külön szerb területet, Vajdaságot kell engedélyezni, persze anélkül, hogy ezáltal az ország területi integritása kárt szenvedne. (III. k. 616—617. old.). A horvát kérdést is számos helyen említi Kossuth és körülbelül arra az álláspontra helyezkedik, hogy Horvátország nem »csatolt országgrész«, hanem »társország« lenne ezentúl, olyan ország, amely teljes szabadságot élvezne, annál is inkább, mert a horvátok nem nemzetiség, hanem nemzet, amelynek saját területe van. (III. k. 101. oldal). Éppen ezért, ha a horvátok függetleníteni akarják magukat a magyaroktól, úgy mi abba beleegyezzünk, hacsak nem arról van persze szó, hogy Horvátország osztrák örökös tartománnyá váljék. Viszont tudvalevő, hogy a horvátok csakúgy lehetnek függetlenek, ha függetlenek a magyarok is. (I. k. 164. oldal).

Kossuthék, Klapkák úgy látják, hogy a függetlenség, a szabadság kivívása közös érdeke a magyaroknak, horvátoknak, szerbeknek és románoknak, hogy közösen, együtt kell érte harcolniok és éppen ezért államszövetségre kell lépniök ezeknek a nemzeteknek. A Dunai Konföderáció

terve Kossuth emlékirataiban számtalanszor felbukkan, habár a véletlenül pontokba szedett államszövetségi tervezetet magát nem is közli Kossuth »Irataim« harmadik kötetében sem, amelyben ezzel a tervvel behatóbban foglalkozik és elmondja a terv keletkezésének történetét. Érdeemes néhány gondolatot akár szóról-szóra is idézni a III. kötet »Befejezéséből«. Azokra a gondolatokra gondolok itt főleg, amelyek megindokolják a magyar-szerb-horvát-román szövetség tervét.

»Nekem régi-régi meggyőződésem, hogy Magyarországnak a keleti szomszéd népek szabadságában s nemzeti individualitásuk szabad fejlődésének biztosításában kell az orosz hatalmi terjeszkedés, nevezetesen a pánszlávizmus ellen biztosítékot keresni s csakis abban lehet feltalálni... Amott keleti szomszédunkban a Dunán alul szláv népek vannak, tehát azon oldalról szláv gyűrűvel vagyunk körítve... De ezen szláv gyűrű reánk csak azon esetre lehet veszélyes, ha azt az orosz forgathatja mutatóujja körül. Ha pánszláv gyűrű s nem szerb, bolgár, bosnyák, hercegovac, montenegrin gyűrű, Ezek a népek nekünk sem külön-külön, sem együttvéve nem lehetnek veszélyesek, **ha szabadok** (K. L. kiemelése)... Hogy mindazon apróbb népek külön-külön vagy kisebb-nagyobb csoportosulásban akarták-e **nemzeti egyéniségük szabadságát** élvezni? — azt én reánk nézve közömbös dolognak ítélem... No ez, mint **független állam**, maga erejéből csakugyan nem oly rémületes aggresszív hatalom, hogy egy **független Magyarországot** veszéllyel fenyegethetne. Sőt... a **független** Magyarországnak inkább érdekében volt volna, hogy Szerbia 1,600.000-nyi népességéből három millióra emelkedve, oly nemzetté legyen, mely a független nemzeti individualításra a kellő elemmel bír, mert, ha ilyennel bírva, a független Magyarországra, mint kultúramadás ellen szövetségesére támaszkodhatik, nem bolond, hogy magát orosz horogra akassza. Független szerb akarand lenni s nem pánszláv, azaz orosz szolgál... Ha a keleti kérdés, mint tisztán házi kérdés, ama népek felszabadításával találna megoldatni, én nemcsak a legnagyobb örömmel kész valék közreműködésemet arra felajánlani, hogy a felszabadulandó szomszéd Magyarország s a felszabadulandó szomszéd oláh és szláv népek között minden külellenség elleni kölcsönös védelem végett szövetség jöjjön létre, de sőt e szövetséget mind a mi függetlenségünk, mind az ő függetlenségük biztosítékának tekintettem s az egyedüli gyakorlatias módnak arra, hogy ama szláv gyűrű pánszláv gyűrűvé ne változzék...« (a kiemelések mind K. L.-tól erednek. — Kossuth Lajos Válogatott Munkái, 361—363. oldal).